

ПОХОВАННЯ I—II СТ. Н. Е. З НЕАПОЛЯ СКІФСЬКОГО

О. Є Пуздровський

У 1979 р. в обрізі об'їзної дороги, яка проходить через Східний некрополь Неаполя скіфського, було знайдено зруйновану могилу (рис. 1, 1). Речі з неї надійшли до Кримського краєзнавчого музею: червонолакова тарілка, ліпний горщик з графіто, бронзові фібула та шильце, пряслице підпрямокутної форми із стінки амфори, намисто (рис. 1, 7). Могила розташована в 20—30 м на південний схід від ділянки ґрунтового могильника, дослідженого В. П. Бабенчиковим у 1947—1948 рр.¹ За конструкцією належить до підбійних. Від поховальної споруди збереглась лише

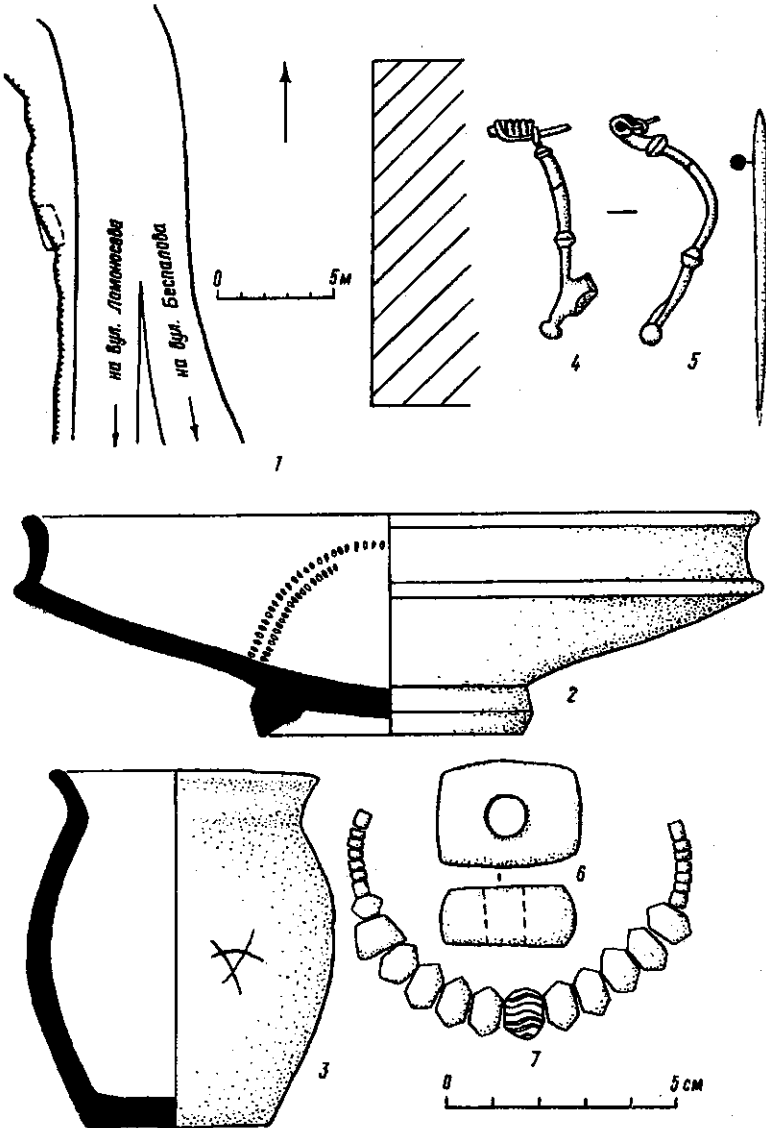

Рис. 1. 1.— Ситуаційний план; 2—7.— Інвентар поховання.

південно-західна частина камери: довжина — 1,2, ширина — 0,6, глибина — 0,3 м. В заповненні знайдено поодинокі уламки кісток. Про положення небіжчика в могилі нічого невідомо.

Для визначення дати поховання розглянемо інвентар. Червонолакова тарілка з вертикальним бортиком на кільцевому піддоні (рис. 1,2). На денце нанесено відтиск штампю у вигляді спіралі, створений насічками. Лак оранжево-червоний, без металевго блиску, зовні покриває посудину не повністю. Така форма була широко розповсюджена в кінці I—II ст. Подібну тарілку знайдено в Ілураті, де вона датується кінцем I ст. Дуже схожа посудина відома в комплексі кінця I — першої чверті II ст. н. е.²

Бронзова фібула деформована (рис. 1,4). Відсутні голка, частина пружини, зігнута дужка з приймачем у вигляді «язичка». На корпусі — два біконічних потовщення, а на кінці дужки — кнопка. А. К. Амброз відносив такі екземпляри до типу сильно профільованих фібул (варіант 1—1, без орнаменту). Ареал охоплює східну частину Північного Причорномор'я (Пантікапей, Фанагорія, сарматські кургани Прикубанья). Дата: друга половина I ст. — перша половина II ст.³ А. С. Скрипкін, спираючись на матеріали сарматських поховань Нижнього Поволжя, включив їх до другого варіанту сильно профільованих фібул типу I. На його думку, в Нижньому Поволжжі вони представлені боспорськими зразками, прототипом яких були дунайські профільовані фібули. Він же відзначив, що появу боспорських фібул слід відносити до кінця I ст. або до рубежу I—II ст. Верхню межу їх розповсюдження дослідник визначає часом до середини II ст. н. е.⁴

Серед зібраних намистин виділяється округла — з орнаментом із переміжних різнокольорових смужок. Такі намистини зустрічаються в комплексах I—II ст.⁵ Зрізано-конічна, поперечно стиснена намистина з гагату датується I ст.⁶ Округлі намистини з блакитного та білого непрозорого скла, а також бісер чорного та білого кольорів були широко розповсюджені як у пізньоелліністичний, так і у римський час (рис. 1,7).

Отже, виходячи зі складу інвентаря, поховання може бути визначено як одиночне, жіноче і віднесено до кінця I — першої половини II ст. н. е.

Найбільший інтерес серед знахідок становить мініатюрний ліпний лошений горщик (рис. 1,3). На його корпусі після випалювання нанесено графіто у вигляді трьох перехрещених ліній, які створюють подобу трикутника. Знаки у вигляді трикутника відомі серед пам'яток сарматського кола, а також серед графіті на фрагментах тиньку із будинку з фресками на Неаполі скіфському⁷. Трикутник використовувався сарматами не тільки як самостійний знак, але і як складний елемент інших там⁸. Графіті на ліпному посуді зустрічаються досить рідко і всі вони являють собою в цей час сарматські знаки. Скоріше за все, це — ознаки власності⁹. До найпростіших з них, ймовірно, відноситься і графіті з Неаполя¹⁰.

Поряд з іншими фактами, ця знахідка ще раз свідчить про присутність в I—II ст. н. е. у складі населення міста та його найближчої округи сарматського елемента¹⁰.

Примітки

¹ *Бабенчиков В. П.* Новый участок некрополя Неаполя Скифского // ВДИ.— 1949.— № 1.— С. 11—119; *Бабенчиков В. П.* Некрополь Неаполя Скифского // ИАДК.— К., 1957.— С. 94—141.

² *Книпович Т. Н.* Краснолаковая керамика первых веков нашей эры из раскопок Боспорской экспедиции 1935—1940 гг. // МИА.— 1952.— № 25.— С. 314, 315.— Рис. 11, 1; *Силантьева Л. Ф.* Краснолаковая керамика из раскопок Илурата // МИА.— 1958.— № 85.— С. 285.— Рис. 1, 4; *Петерс Б. Г.* Краснолаковая керамика из раскопок Михайловского поселения // КСИА.— 1976.— № 145.— С. 88—91.— Рис. 2.

³ *Амброз А. К.* Фибулы юга европейской части СССР // САИ.— Д 1—30 — М., 1966.— С. 40.— Табл. 8, 6.

⁴ *Скрипкин А. С.* Фибулы Нижнего Поволжья // СА.— 1977.— № 2.— С. 110, 111.— Рис. 3, 21, 23—24.

⁵ *Алексеева Е. М.* Античные бусы Северного Причерноморья // САИ.— Г. 1—12.— М., 1978.— С. 47.— Табл. 29, 65, 67.

⁶ *Там же.*— С. 15.— Табл. 22, 49.

⁷ *Соломоник Э. И.* Сарматские знаки Северного Причерноморья.— К., 1959.— Табл. №№ 146, 147.— С. 163 (№ 151); *Драчук В. С.* Системы знаков Северного Причерноморья.— К., 1975.— Табл. IX, №№ 599, 600, 712; *Дашевская О. Д.* Граффити на стенах здания в Неаполе скифском // СА.— 1962.— № 1.— С. 173—194.

⁸ *Драчук В. С.* Указ. соч.— С. 88.— Табл. IX.

⁹ *Соломоник Э. И.* Указ. соч.— С. 42, 159, 160 (№№ 145—147); *Соломоник Э. И.* Несколько памятников с сарматскими знаками // Население и культура Крыма в первые века н. э.— К., 1983.— С. 92.— Рис. 9; *Щеглов А. Н.* Тарханкутская экспедиция в 1962—1963 гг.

* *Повну аналогія знаку нам не відома.*

** *Дякую Е. І. Соломоник за консультацію.*

// КСИА. — 1965. — № 103. — С. 146. — Рис. 51, 6; Кравченко А. А. Загадочные знаки на лепной керамике // МАСП. — 1966. — № 5. — С. 88, 89.

¹⁰ Бабенчиков В. П. Новый участок... — С. 111; Сымонович Э. А. Население столицы позднескифского царства — К., 1983. — С. 4, 114; Раевский Д. С. Скифы и сарматы в Неаполе // МИА. — 1971. — № 177. — С. 143—151.

ПІЗНЬОАНТИЧНИЙ ТА РАННЬОВІЗАНТІЙСЬКИЙ ВПЛИВИ НА КУЛЬТУРУ НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО КРИМУ

С. В. Ушаков

Етно-культурна атрибуція пам'яток, так само як і хронологізація, завжди виступала важливою частиною історико-археологічного дослідження. Особливо цікавою вона є у зонах контакту варварського світу й цивілізації.

В літературі з античності існує усталена думка про вплив античності на варварський світ Причорномор'я¹. В ряді наукових робіт висвітлюється пізньоантичний вплив на племена черняхівської культури². Середньовічна історія Криму також часто розглядається крізь призму візантійського впливу³.

Маловивченою лишається проблема пізньоантичного та ранньовізантійського впливу в IV—VI ст. н. е., часів початку Великого переселення народів, перехідного часу від античності до середньовіччя⁴. Цікавим тут є регіон Південно-Західного Криму, поруч з античним Херсонесом — візантійським Херсоном. У статті звертається увага тільки на один аспект проблеми — етнічний.

Як відомо, поняття «етнічний» та «етнос» — багатозначні⁵. Ю. В. Бромлей визначав етнос як історично складену на певній території міжпоколінну сукупність людей, якій притаманні не тільки загальні риси, але й відносно стабільні особливості культури (мова тощо) й психіки, а також усвідомлення своєї єдності й відмінності від інших подібних формувань (самосвідомість), фіксована у самоназві (етнонімі)⁶. Саме такий смисл вкладається в термін «етнос» у даній статті. Відзначимо такі риси етносу: 1) територіальна єдність, 2) мова, 3) специфічні елементи матеріальної та духовної культури (звичаї, обряди, народне мистецтво, норми поведінки й т. п.) і особливості психології (ціннісна орієнтація, смаки), 4) самосвідомість, що зовні виражається у самоназві⁷.

Особливості наших джерел дозволяють прослідкувати вплив пізньоантичного й ранньовізантійського світу тільки на окремі пласти культури населення Південно-Західного Криму, оскільки в основному це археологічні дані. В археологічній літературі, у працях, присвячених етнічній атрибуції пам'яток, звичайно приділяють увагу трьома основним компонентам: поховальному обряду, комплексу ліпної кераміки, типам житлових та господарчих будівель⁸.

Під час опису своєрідності культури тої чи іншої частини населення додатково звертають увагу на оборонні споруди, житлові будинки, поховальні споруди, поховальний інвентар, надгробні пам'ятники, розпис склепів, фібули, пряжки, намиста, аналізуються дані писемних джерел⁹. Мається на увазі, що етнічно важливими рисами є способи будівництва, не пов'язані з характером матеріалу, природним середовищем, орнамент на кераміці, одягові прикраси й т. п. Інформація про етнічні зв'язки міститься тільки саме в домашньому виробництві (кераміка)¹⁰. Про етнічний вплив може свідчити також і нумізMATика¹¹, певною мірою — антропологія¹².

До цікавлячого нас періоду в Південно-Західному Криму відноситься порівняно невелика кількість досліджених та опублікованих могильників. Не розглядаючи спеціально питання їх хронології¹³, обмежимося найбільш показними серед них. Це — Бельбек I, Інкерманський, Чорноріченський, на території колишнього радгоспу № 10 (радгосп «Севастопольський»), на схилі висоти «Цукрова голівка», Скалисте I, Озерне III, Харакс і Чатирдаг. Відзначимо, що територіально їх можна розділити на три групи: 1) безпосередньо поряд з Херсонесом (в тому числі в Інкерманській долині) — могильники Інкерманський, Чорноріченський, радгосп «Севастопольський», «Цукрова голівка», у пониззі р. Бельбек — Бельбек I, 2) в глибині півострова — Скалисте та Озерне II, 3) ближче до Південного Берега — Чатирдаг і Харакс¹⁴.

Всі вони, як правило, характеризуються різноманітними поховальними спорудами¹⁵. Грецькими серед них звичайно вважають кам'яні склепи з лежанками, плитові могили, кенотафи, дитячі поховання в амфорах¹⁶. Плитові могили, знайдені у могильнику Бельбек I (17 з 22)¹⁷,